

Ur SVIF-nytt nr 2 2009:

Från slavinna till bragdguld. Då och nu i idrottsprisernas historia

Lars Wolf

En inte alltför djärv gissning är att idrottsprisernas historia är lika gammal som idrottens.¹ Däremot vet vi inte om ett pris, från latinska *pretium* med bland annat betydelsen "värde", "pengar" och "lön", i de första idrottstävlingarna var något materiellt. Tävlade de kanske enbart om äran, de egyptiska bowlingspelarna och brottarna?² Egentligen vet vi inte om de ens tävlade. Kanske rörde det sig enbart om uppvisning? Samma frågetecken kan vi sätta i samband med de idrottande sumererna, från vilka vi har vittnesbörd från 4000-talet f. Kr.³ Det kan för övrigt vara på sin plats att påminna om att det svenska ordet idrott kommer från isländska *idrótt* med betydelsen "färdighet", något man sålunda kan visa upp.⁴

Mer vet vi om tävlingsidrotten och dess priser under antiken. Detta tack vare tidens främste författare: Homeros, som tros ha levt under 700-talet f.Kr. Sålunda finner vi i 23:e sången i Homeros *Iliaden* världens första idrottsreferat med sin omfattande redogörelse för vilka priser de tävlande kunde vinna. Bakgrunden är det trojanska kriget där Hektor har dödat Akilles bästa vän, Patroklos, varefter Akilles har dödat Hektor. Efter omfattande ceremonier, där först Patroklos har bränts på bål och därefter hans ben lagts i en urna för begravning, arrangerar Akilles en stor tävling för krigarna, ett så kallat minnesspel. Från skeppen låter han hämta fram en prissamling: trefötter, kittlar, hästar, mulor, oxar, "gråblankt järn och fagergördlade kvinnor".⁵ I en redogörelse för de åtta tävlingar som ingår i spelet och vilka priser man kan vinna citerar jag Homeros i svensk översättning.

Den första tävlingen, som beskrivs mycket utförligt, är en tävling för hästspann. Att den har hög status understryks av prissamlingen:

Segrarens lön skulle bli en kvinna förfaren i konstslöjd
jämte en örönförsedd, tjugotvå mått rymmande trefot;
den som blev tvåa kunde se fram mot ett sexårigt, dräktigt
sto som ännu ej hade tämjts och bar på ett mulföl.
Tredje pris var en splitter ny, skönt blänkande kittel,
rymmande fyra mått och aldrig vidrörd av elden.
Två talenter i guld var ämnade den som kom fyra

---

¹ Man kan notera att vår förnämliga *Nationalencyklopedin* ger 40 nedslag på ordet idrott men inget på "idrottspriser".

² J.A. Cuddon, *The Macmillan Dictionary of Sports and Games*. Bristol, USA 1980, är en av många källor beträffande den tidigaste idrotten.

³ K. Arne Blom & Jan Lindroth, *Idrottens historia. Från antika arenor till modern massrörelse*. Stockholm 1995, s. 31.

⁴ Här kan det vara intressant att veta att vissa engelskspråkiga forskare föredrar begreppet "athletics" i stället för "sports". Anledningen är att "athletics" innehåller alla de konnotationer grekerna själva förknippar med termen, som betyder tävla för att vinna priser och går tillbaka på det grekiska ordet *ἀθλος* som kan översättas med bragd, prestation. Thomas F. Scanlon, *Eros & Greek Athletes*. New York 2002, s. 9.

⁵ Homeros, *Iliaden*, i översättning av Ingvar Björkeson. Stockholm 1999, s. 433.

och åt den femte en tvågrepig skål som eld aldrig slickat.⁶

En andra tävling Akilles inbjuder till är boxning. Nu är det endast två som ska göra upp om segern och priserna: en mula till segraren och en pokal med öron till förloraren.⁷

Även i den tredje tävlingen, brottning, deltar två tävlande. Också här förekommer en slavinna som pris men med ett lägre värde än den nyss nämnda.

I den fjärde tävlingen, ett snabblopp, deltar tre löpare och alla kommer att få pris. Förstapriset har ägts av Patroklos och ska nu delas ut för att hedra denne. Det är ett stort bål i drivet silver, som i skönhet inte har sin like i världen. Tvåan kommer att få en ox, "störväxt och fet", och trean en halv talent i guld.⁸

Femte tävlingen går ut på att två män, som klädda i brynjor och med spjut i händerna skall försöka besegra varandra. Här får segraren ett silverinlagt och konstfullt svärd.⁹

Sjätte tävlingen, diskuskastning där diskusen är ett stort stycke gjutjärn som aldrig bearbetats, lockar fyra deltagare. Det första priset, och också det enda, är själva diskusen, som kommer att fylla vinnarens "behov av järn för fem år minst".¹⁰

Sjunde tävlingen är bågskytte. Här beskriver Homeros dels hur själva tävlingen skall gå till, dels hur priserna skall fördelas mellan de två tävlandena. Den vinner som fäller den duva som är fastbunden på toppen av en fartygsmast. Priset är ett antal dubbelyxor.¹¹

Den åttonde och sista tävlingen ska vara spjutkastning. Även denna gren har blott två deltagare. Tävlingens två priser utgörs av en stridslans av yppersta kvalitet och en kittel "med blomstersirater / värd en ox".¹² Här blir dock ingen tävling: Akilles vet att ingen kan besegra kung Agamemnon, som är en av deltagarna, och ger därför denne kitteln medan den andre deltagaren får lansens.

När Homeros, troligen under 700-talet f. Kr., beskriver tävlingarna till Patroklos minne, visar han att han har kunskap om sin tids idrottsliv. Det understryks också av ett avsnitt i *Odysseen*. Under den tio år långa hemfärden från Troja kommer Odysseus till ön Fajakia. Där härskar kung Alkinoos. Denne arrangerar en festmåltid för sin gäst som följs av olika tävlingslekar, dock utan priser. Här beskriver Homeros sakkunnigt såväl brottning som boxning och löpning. Det hela avslutas med att Odysseus utmanas av kungens son i diskuskastning, något som han vinner överlägset.¹³ Äran är hans.

Idrottsskildringarna i *Iliaden* och *Odysseen* utspelas omkring 1200 f. Kr. då Troja föll. Men de tillkom ungefär "vid den tidpunkt då den första organiserade idrotten, med regler och funktionärer och priser och kommentarer började".¹⁴ Det är nu, närmare bestämt 776 f. Kr., vi kan notera de första olympiska spelen.¹⁵ Men då ska vi veta att de faktiskt är ett återupplivande av idrottstävlingar

---

⁶ Det grekiska viktsystemets högsta vikt och alltså inte, som det senare kom att betyda, ett mynt. En talent vägde 26,196 kg. Homeros 1999, s. 433.

⁷ Ibid., s. 444.

⁸ Ibid., s. 446 f.

⁹ Ibid., s. 448.

¹⁰ Ibid., s. 449.

¹¹ Ibid., s. 449 f.

¹² Ibid., s. 450

¹³ Homeros, *Odysseen*, i översättning av Erland Lagerlöf. Lund 1957, s. 86 f.

¹⁴ Arne Hirdman, *Olympia – lek på liv och död*. Stockholm 1980, s. 14.

¹⁵ Harald Brising menar att de olympiska spelens början kan sättas till omkring 885 f. Kr. De reorganiserades då av tre kungar från olika delar av Grekland. "Den olympiska tidräkningen, grundad på det s.k. olympiska registret

som hållits oregelbundet i Olympia ända från 1375 f. Kr.¹⁶ Det är alltså då den mykenska civilisationen präglar Grekland men också går under knappt 200 år senare för att ersättas av en mörk och kaotisk period fram till 700-talet f. Kr.

Innan jag redogör för vilka priser som förekom under århundradena f. Kr., bör något kort sägas om tidens tävlingar. En grov uppdelning säger att det i antikens Grekland fanns två sorters tävlingar: kransspel, *agon stefanites*, som betraktades som heliga, och prisspel, *agon chrematites*, alltså där priserna utgjordes av värdeföremål. Till den första gruppen räknades de fyra panhelleniska spelen. Vid sidan av de sistnämnda fanns lokala spel i Aten till gudinnan Atenas ära. De omvandlades 556 f. Kr. till panatheniska spel och gick av stapeln vart fjärde år. Intresset för idrott växer hela tiden och på 400-talet f. Kr. kan man räkna med att cirka 150 orter arrangerar återkommande tävlingar.¹⁷

Som namnet säger belönades segrarna i kransspelen med just kransar. De var gjorda av kvistar från en av platsens gud helgad växt: i de pythiska spelen i Delfi var det en lagerkrans, i de nemiska spelen i Nemea en sellerikrans, i de isthmiska spelen i Isthmos var det först en pinjekrans men senare en krans av selleri och i de olympiska spelen i Olympia fick segrarna en krans av olivkvistar.¹⁸ Vid sidan av dessa berömda kransspel fanns sådana även på Rhodos, i Argos och i Elevisis.¹⁹ Material till segerkransarna där togs från poppel, myrten eller korn. Oavsett var de delades ut hade de ett högt statusvärde. Det gällde i synnerhet de i Olympia; seger där innebar en kolossal prestige. Men fick segrarna inte något mer, officiellt eller inofficiellt? Var kransarna, heliga som de var, allt?

Nej, långt ifrån. Vi vet att segrarna, och endast de, i de olympiska spelen ärades på olika sätt. Dels skrev tidens poeter oden till dem, dels var det tillåtet för dem att ställa upp de statyer någon bildhuggare hade skapat. Statyer kunde också resas i de städer segrarna kom från. De hyllades också på andra sätt och fick priser i efterhand som till exempel en hedersplats på stadens teater, som i Aten, eller under krigsslagen en hedersplats närmast kungen, som i Sparta.²⁰ Men det kunde även handla om mer materiella pris: pengar eller mat och husrum livet ut. Beträffande pengar bestämde den atenske politikern och skalden Solon, som levde på 600-talet f. Kr., att en olympisk segrare från Aten skulle erhålla 500 drachmer.²¹

Det finns mer extrema exempel: av sin hemstad fick en olympisk segrare vid ett tillfälle "30.000 drachmer, i en tid då ett får kostade en drachma".²²

Att man tävlade utan direkta penningpriser i de fyra kransspelen, innebar inte att pengar inte förekom i andra mer eller mindre regelbundna idrottstävlingar (de uppgick så småningom till ett par

---

öfver segrare i spelen, daterar sig dock först från år 776 f. Kr." Se dennes *Olympiska spelen i det gamla Grekland*. Stockholm 1912, s. 3.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Staffan Stolpe, *Olympia och de antika spelen*. Stockholm 2004, s. 77 f.

¹⁸ Tina Zissimou, *The Olympic Games in Antiquity*. Glyfada, Grekland 2002, s. 70. Historien bakom olivkransen i Olympia lyder så här: "King Iphitos of Elis had offered a wreath as a prize on the instruction of the Delphic Oracle, which told him to go to Olympia and search for the tree decked in gossamer webs [...]. Iphitos returned to Olympia, found the tree and encircled it with a fence. [...] Det märkvärdiga med trädet var att löven växte i ett symmetriskt mönster och var svagt gröna på ovasidan i stället för på undersidan." Before each festival it was the custom for a young boy whose parents were still alive to cut the branches with a golden sickle." Judith Swaddling, *The Ancient Olympic Games*. London 2004, s. 90.

¹⁹ Hirdman 1980, s. 44.

²⁰ Zissimou 2002, s. 73.

²¹ Swaddling 2004, s.94. 500 drachmer motsvarade ungefär en och en halv årslön för en soldat eller tre årslöner för en gruvarbetare. Hans Furuhausen, *Bröd och skådespel. Nio essäer om antikens kultur och samhällsliv*. Stockholm 1978, s. 40 och Hirdman 1980, s. 47.

²² Stolpe 2004, s. 87.

hundra). Tvärtom, det var regeln. Var man olympisk segrare kunde tävlingsarrangörerna locka med stora penningssummor, dels inbjudningspengar, dels segerpremier.²³ Genom att turnera runt i Medelhavsområdet kunde dessa professionella atleter samla på sig enorma rikedomar. En annan typ av priser var bronskittlar och kopparpokaler som segraren inte fick ta med sig hem utan måste lämna till förvaring i ett tempel på platsen. Priset fungerade alltså som en vandringspokal.²⁴

När historieböckerna byter beteckningen Antiken till Medeltiden – i europeisk historia är detta preciserat till år 476, då den siste västromerska kejsaren avsattes – innebär det att antikens idrott inte längre finns. Den sista olympiaden hölls 393 e. Kr., men även tävlingar för professionella atleter hade upphört. Det går att se detta som ett tecken på att kristendomens motstånd mot tävlingar och andra kroppsövningar hade lyckats.²⁵ Vi byter därmed perspektiv från då till nu, från antikens idrott till den moderna idrotten som föds i England och som har de första moderna olympiska spelen i Aten 1896 som en viktig utgångspunkt.

Idrotten i Sverige fick ju sitt genombrott som folkrörelse under 1910-talet. Under mellankrigstiden växte den till en massrörelse med ett ständigt växande medlemsantal. I slutet av 1900-talet var ungefär tre miljoner människor anslutna till Sveriges riksidsrottsförbund (RF). Parallellt med detta blev också tävlingsidrotten allt mer omfattande.

Med vilka priser har då de tävlande belönats? Generellt kan sägas att pokaler, plaketter, medaljer, statyetter och konstnärliga diplom har dominerat. Att tillverka detta har blivit en stor industri.²⁶ Ett exempel, hämtat från ett av de större idrottsförbunden, kan ge en uppfattning beträffande omfattningen: åren 1896–2005 arrangerades 702 olika svenska mästerskap i friidrott i 77 grenar vid vilka man delade ut 14 500 medaljer!²⁷ Till detta kan läggas ett antal på flera 10 000 som delats ut i de många distriktsmästerskapen runt om i landet. På 1920-talet började man i icke mästerskapstävlingar även dela ut nyttopriser, till exempel husgeråd, böcker, tavlor och andra konstverk.²⁸

På 1930-talet kom en reaktion mot ”framför allt de massproducerade pokaler av skiftande former som fullkomligt vräktes ut över landet”.²⁹ Riksföreningen Konsten i Sporten, med målet att tillsammans med pristillverkarna försöka höja kvalitén på idrottspriserna, bildades.³⁰ Föreningens aktivitet och ambition var hög under hela 1940-talet. Men främst av ekonomiska skäl blev resultaten endast marginella.³¹ De massproducerade prisernas dominans fortsatte.

Men precis som under antiken kunde en segrares pris bestå av pengar. Dessa kunde betalas direkt – och oftast utan kvitto – ”under bordet”. De kunde också vara, så att säga, kamouflerade som kapitalvaror: bilar, kläder, hushållsmaskiner, TV-apparater med mera. I båda fallen överträdde man

---

²³ Ibid., s.37 och 43.

²⁴ Hirdman 1980, s. 44.

²⁵ Blom & Lindroth 1995, s. 59.

²⁶ Sporrang var först med att i större skala tillverka priser. Starten ägde rum under slutet av 1800-talet. Senare tillkom Hallman Idrottspriser. I slutet av 1900-talet slogs dessa firmor samman, men de är långt ifrån ensamma på arenan.

²⁷ Erik Wiger, *Svenska mästerskapen i friidrott 1896–2005. Medaljörerna. Historien. Bilderna*. Trångsund 2006, s. 280.

²⁸ *Nordisk Familjeboks sportlexikon*. Band 4. Stockholm, 1941, s. 1022.

²⁹ Sixten Bengtsson, ”Försök att förena konst och idrott. Om Riksföreningen Konsten i Sporten”, i *Idrott, historia och samhälle*. Stockholm 1999, s. 33.

³⁰ Ibid., s. 33 f.

³¹ Ibid., s. 58.

de amatörregler som gällde långt in på 1900-talet. Man kan med andra ord säga att man bröt mot idrottens etik. En punkt där var att den aktive genom idrotten skulle "sikta på att odla sin fysiska och moraliska fostran – inte att vinna priser eller pengar".³²

Det är ingen överdrift att påstå att denna etik i våra dagar har krackelerat betänkligt på grund av idrottens kommersialisering. Tydligast märks detta inom elitidrotten där man i dag tävlar om "feta sponsors- och reklamkontrakt" samtidigt som en del idrottsorganisationer har börjat "uppträda som multinationella företag".³³

Då Tomas Peterson kommer in på samma fråga, pekar han på att idrotten under 1900-talets andra hälft just har kommersialiserats, med andra ord blivit "föremål för vinstgivande affärsverksamhet". Från att pengar har varit ett hinder för idrottarna har de nu i stället blivit en möjlighet i form av prispengar. Detta gäller framför allt fotboll, ishockey, friidrott, tennis och golf.³⁴

Visserligen hände det under 1800-talets sista decennier att amatörer och proffs tävlade mot varandra. I samband därmed kunde det hända att penningpriser delades ut.³⁵ När så Sveriges Riksidrottsförbund bildades 1903 formulerades – efter brittiskt mönster – särskilda amatörregler: "Amatör är den som aldrig tävlat om penningpris eller insats eller med eller mot professionell om något slags pris eller undervisat, tränat eller därigenom hjälpt till vid idrottsövning för att därigenom erhålla sitt uppehälle."³⁶

Svenska Idrottsförbundet, senare Svenska Friidrottsförbundet, hade redan 1896 antagit en amatörstadga. Denna höll man hårt på, något som kom att leda till flera uppmärksammade och omdiskuterade diskvalificeringar, vanligen på livstid. Ett tidigt sådant gällde långdistanslöparen John Svanberg, som dels tagit emot ersättning för förlorad arbetsförtjänst, dels pantsatt sina priser, bland annat en pokal från Athen-OS 1906.³⁷

År 1967 togs amatörreglementet bort från RF: stadgar, och det lämnades till de olika specialförbunden att själva svara för bestämmelserna. Hur detta har påverkat frågan om idrottspriser vill jag ge exempel på från fyra sporter, nämligen de som har sin bakgrund i antikens olympiska idrott: boxning, brottning, friidrott och trav.³⁸

Boxning som tävlingssport har imponerande anor.³⁹ En skillnad mellan boxning i antikens Grekland och den i dag är att den förstnämnda ägde rum utan repinhägnad, särskilda viktklasser och vilopauser samt tillät boxarna att linda sina händer med läderremmar, ibland metallförstärkta, med avsikt att kunna skada motståndaren.⁴⁰ Priser till dagens boxare, numera både män och kvinnor, består oftast av pokaler men även medaljer och plaketter förekommer.

---

³² Bo G. Nilsson, "Idrottens själ i kris?", i *Fataburen. Idrottens själ*. Nordiska museets och Skansens årsbok 2000. Stockholm 2000, s. 19.

³³ *Ibid.*, s. 25 o. 27.

³⁴ Tomas Peterson, "En allt allvarigare lek. Om idrottens partiella kommersialisering 1967–2002", i *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003*, red. Jan Lindroth & Johan R. Norberg. Stockholm, 2002, s. 397.

³⁵ Lennart K. Persson & Thomas Pettersson, *Svensk friidrott 100 år*. Stockholm 1995, s. 359.

³⁶ *Ibid.*, s. 358. Citatet är det engelska friidrottsförbundets amatördefinition.

³⁷ *Ibid.*, s. 361. Svanberg fortsatte därefter som proffslöpare i USA.

³⁸ Det i not 3 nämnda grekiska ordet *áthlos* inkluderar både "gymnic" and "hippic" events, that is, track and field contests, forms of boxing and wrestling, and chariot- and horse-racing." Scanlon 2002, *ibid.*

³⁹ Först gången boxning förekom vid ett olympiskt spel var 688 f. Kr. Elfie & Walter Nordheim, *Spektras internationella sportlexikon*. Stockholm 1971, s. 70.

⁴⁰ Mats Hellspång, *Boxningssporten i Sverige. En studie i idrottens kulturmiljö*. Stockholm 1982, s. 46.

När nyttopriser har förekommit menar Mats Hellspong att det hänt att boxare hellre velat ha en pokal; med pokaler i prisskåpet påminns man om vad man upplevt som idrottsman.⁴¹

En likhet mellan då och nu är boxningens penningpriser. I början av 1900-talet kunde man i Sverige få ett matchgage, som normalt uppgick till mellan fem och tjugofem kronor. Om man boxades för en viss procent av intäkterna kunde det handla om mer pengar. När boxare som Harry Persson och Olle Tandberg reste runt i landet på uppvisningsturnéer kunde de erhålla ett par eller mer hundra kronor.⁴² Därmed är vi inne på den omdiskuterade och kontroversiella proffsfrågan. Längre var gränsen mellan amatörer och proffs flytande. Skarp blev den dock 1970 då professionell boxning i Sverige förbjöds, ett förbud som varade ända till 2007. Skillnaden mellan amatörer och proffs i dag är reglerna och utrustningen men inte en skillnad beträffande pengar: även amatörboxare i Sverige kan få prispengar i samband med nationella tävlingar. Det kan då röra sig om ungefär 500 upp till ett par tusen kronor.⁴³

Av de svenska boxare som valde att bli professionella är förstas Ingemar Johansson den störste. Han lämnade amatörboxningen 1952 efter den famösa finalen i Helsingfors-OS. Därmed började de stora penningpriserna strömma in. Så fick han för sina tre första matcher som proffs 30 000 kronor. När han 1958 undanröjde det sista hindret för en match om världsmästartiteln genom att besegra Eddie Machen var han garanterad 380.000 kronor oavsett matchens utgång! Då det var dags att inkassera penningpriserna för de tre VM-matcherna mot Floyd Patterson handlade det om miljonbelopp: 1959 1 407 000, 1960 3 215 000 och 1961 3 252 000.⁴⁴ Om dessa summor kan sägas att de bör multipliceras med cirka tio för att motsvara dagens penningvärde.⁴⁵

Brottning, en av världens äldsta sporter, är Sveriges medaljmässigt främsta idrott. I de olympiska spelen har hemförts 27 guld, 25 silver och 25 brons. Till detta kommer 21 VM-titlar. I nationella tävlingar kan brottarna vinna pokaler och plaketter. Penningpriser är sällsynta. Däremot förekommer nyttopriser, ibland så värdefulla som TV-apparater och datorer. Svenska Brottningförbundet arrangerar världens största tävling för brottare, de prestigefyllda fyrstadsmatcherna. Åren 1928–1976 tävlade stads- eller ortslag, därefter tillkom också klubbtag. Störst omfattning nådde tävlingen 1958 med 184 lag uppdelade på 46 grupper. Segrarna belönas med guldmedaljer.

Friidrott var längre än många andra idrotter en uttalad amatöridrott. Det hindrade inte att det begicks en lång rad brott mot amatörreglerna, vilket bland annat ledde till den beryktade proffsrafsten 1945–46. Fram till 1961 bestod priserna av det "vanliga", alltså pokaler och så vidare men även av enklare nyttopriser. Det året bestämde friidrottsförbundet att höja prisers värde till maximalt 300 kronor.⁴⁶ Inte förrän 1985 kan man säga att friidrottens amatörfråga var löst och det gjordes på internationell nivå.⁴⁷

Vad som gäller i dag är att de nyttopriser som delas ut fortfarande får vara värda högst 300 kronor, anmärkningsvärt med tanke på det förändrade penningvärdet. De penningpriser som delas ut i Sverige går alltid till den svenska idrottarens förening. Denna får sedan förhandla med föreningen om vad han eller hon kan få i omkostnader för till exempel resor och träningsläger.

---

⁴¹ Ibid., s. 167.

⁴² Christer Franzén, *Ringside. Den svenska professionella boxningens historia*. Stockholm 2004, s. 10 f.

⁴³ Uppgift från Svenska Boxningsförbundet.

⁴⁴ Sigurd Glans, *Tungviktaren*. Stockholm 1982, s. 49 ff.

⁴⁵ Lars O. Lagerkvist, *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm 1993, s. 26.

⁴⁶ Persson & Pettersson 1995, s. 379.

⁴⁷ Ibid., s. 386.

Internationellt har friidrotten hämtat hem 62 OS-medaljer och 15 VM (utom- och inomhus). Vidare har en rad penningpriser erövrats, bland annat i de olika Grand Prix-tävlingar som inleddes 1985 och i Golden League med sina sex årliga galor och guldtackor som främsta pris. 2004 vann trestegshopparen Christian Olsson samtliga årets galor och blev därmed ca 3,5 miljoner kronor rikare.

Mest penningpriser av de fyra sporterna finns hos travsporten som har ett mycket gammalt förflutet: tävlingar med häst och vagn ägde rum i bland annat Mesopotamien 2 000 år f. Kr. Den hade också en plats i det antika Grekland. Visserligen travade inte hästarna på den tiden utan galopperade får man förmoda. Där skilde den sig också av ekonomiska skäl från andra sporter genom att det endast var överklassen som hade råd att hålla hästar och vagnar.

Här kan vi jämföra med svenska förhållanden. De som tävlar inom travsporten kan delas in i två grupper: de som har A-licens och är professionella och därmed kan jämföras med dem som tävlade i Grekland samt de som har B-licens och är amatörer. De förra är tränare och säljer sina tjänster till olika hästägare. De som har B-licens får endast träna sina egna hästar.

Prispengarna inom travsporten kommer som en del från totalisatorspelandet på de 26 permanenta travbanor som finns i Sverige. Spelandet har ökat kraftigt under senare delen av 1900-talet. Ett exempel är att prispengarna som 1969 uppgick till 39,4 miljoner kronor hade ökat till 310,3 miljoner 1989.⁴⁸ Vinstsummorna varierar förstås mellan olika lopp där framför allt tre har högsta status bland svenska hästägare. Det är Hambletonian i New Jersey, USA, Prix d'Amérique i Paris och det svenska Elitloppet på Solvalla, som kördes första gången 1952. 2001 vann Stefan Melander med Scarlet Knight Hambletonian och därmed 5,3 miljoner kronor. Eftersom amatörer får tävla bland professionella kan det vara intressant att veta att det ibland kan vara lyckosamt: i 2008 års Prix d'Amérique kom Opal Viking tvåa och tränaren Nils Enqvist kunde ta emot cirka 2 miljoner kronor.

Vid sidan av de priser som delas ut i de olika idrotternas tävlingar finns vad vi kan kalla hederspriser eller särskilda utmärkelser dels i de särskilda idrotterna, dels utan anknytning till en speciell idrott. Det gemensamma för de här priserna är att de är mycket prestigefulla och extra åtråvärda, därför att de markerar att idrottaren har presterat något utöver det vanliga.

Några exempel från den förstnämnda gruppen är Guldbollen, som har delats ut från 1940-talet till årets bästa manliga fotbollsspelare, och Diamantbollen som började delas ut 1990 till årets bästa kvinnliga fotbollsspelare. Bakom dessa utmärkelser står Svenska Fotbollförbundet tillsammans med i första fallet *Aftonbladet* och i andra *Sydsvenska Dagbladet*. I ishockey finns Guldhjälmen, som går till elitseriens värdefullaste spelare efter omröstning bland seriens spelare. Priset delas ut av tidningen Hockey i samarbete med Jofa. Här finns även Guldpucken som sedan 1956 går till främste spelaren i elitserien och i landslaget. Bakom priset står *Expressen* och Svenska ishockeyförbundet.

I den andra gruppen återfinns alla de priser, till exempel guldklockor, som runt om i landet delas ut av olika lokaltidningar, ibland efter omröstning bland tidningarnas prenumeranter. Här finns också tre priser med extra hög rang: Sportjournalisternas stora pris, Jerringpriset och Svenska Dagbladets guldmedalj.

Det förstnämnda började delas ut 1963 och kallades till och med 1986 Brunnhages trofé efter den kände simhopparen och bokförläggaren. Pristagaren utses efter omröstning bland landets sportjournalister och har under de 44 åren endast sex gånger tillfallit kvinnliga idrottare.

---

⁴⁸ SOU 1991:7, *Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppsporten. Betänkande av 1990 års utredning om trav- och galoppsporten*. Stockholm 1991, s. 82.

Sven Jerring, var länge en symbol för Sveriges Radio, och flera av hans idrottsreferat är i dag klassiska. När han dog 1979 tog Radiosporten initiativ till ett Jerringpris. Det röstas fram av svenska folket sedan Radiosportens redaktion nominerat kandidater. Priset, som kan gå till en aktiv idrottare, till ett lag eller till en ledare, har sedan det började delas ut gått 14 gånger till män och lika många gånger till kvinnor. Just en kvinna är den enda som fått det fyra gånger, nämligen skidskytten Magdalena Forsberg.

Avslutningsvis är vi så framme vid Svenska Dagbladets guldmedalj. Den benämns ibland som Bragdguldet eftersom den går till "årets främsta idrottsbragd", en individ eller ett lag, och kan kallas den främsta utmärkelsen i svensk idrott. Det instiftades 1925 efter en fransk idé att belöna stora idrottsprestationer. Under de tre första åren utsåg tidningens läsare pristagarna. Sedan togs det hand av en nämnd om 13 deltagare. Ett citat från de mångordiga statuterna säger att det skall handla om en bragd och att det av pristagaren krävs "exceptionellt uppbåd av tekniskt och taktiskt kunnande" och att det är en merit om bragden "skett i ett svårt och vanskligt läge".⁴⁹ Man kan få priset högt två gånger, något som tre idrottare fått: Björn Borg, Ingmar Stenmark och Anja Persson. Av de hittills 83 gånger som priset delas ut har det varit kvinnliga mottagare 13 gånger

---

⁴⁹ Martin Lehman, *Bragdernas bok. Svenska Dagbladets guldmedaljörer genom tiderna*. Stockholm 1984, s. 7.

Ur Riksidrottsmuseets samlingar

Lite om Riksidrottsmuseets samlingar

Karl Örsan, Riksidrottsmuseet

Riksidrottsmuseet har i dag omkring 5 000 föremål i sina samlingar. Registrering av dem sker kontinuerligt och i dagsläget är över 3 000 objekt inmatade i vår föremålsdatabas. I en framtid hoppas vi att materialet skall vara sökbart på nätet även för allmänheten.

Museet bedriver ingen aktiv insamling av föremål. Inför specifika utställningar söker vi dock låna in intressanta föremål. Det är då inte ovanligt att vi får föremålet som gåva efter det att utställningen avslutats. Det är även en hel del privatpersoner som hör av sig och vill donera något som de har hittat på vinden, sparat från sina föräldrar eller liknande. Det är naturligtvis alltid spännande att bli erbjudna gåvor men vi måste dock vara selektiva. När museet väl fått ett föremål gäller det att förvalta gåvan professionellt.

Påfallande ofta handlar erbjudandena om pokaler, medaljer eller förtjänsttecken. Sådant material är emellertid av begränsat intresse för en större allmänhet om det inte tillhört någon stor idrottsprofil eller är kopplat till något speciellt evenemang. Sannolikheten är därför stor att föremålet hamnar i en låda i vårt magasin, där det förmodligen blir liggande för lång tid framöver. När vi erbjuds material av den karaktären är vi därför mycket noga med att framhålla ovanstående och vänligt avböja erbjudandet. Något som de allra flesta har förståelse för.

Vi passar dock på att fråga om det inte finns annat material: faktiska idrottsföremål, som till exempel skor och dräkter, eller trycksaker, såsom affischer, biljetter och liknande, som vi bedömer kan komma till större användning och bli exponerat. Och ibland dyker det upp en och annan godbit den vägen.

I *SVIF-Nytt* kommer framledes föremål ur Riksidrottsmuseets samlingar att presenteras.

Simdiplom

Redan 2003 hade Riksidrottsmuseet, som då låg i malpåse, erbjudits föremål av en person som varit gift med ett barnbarn till den legendariske simledaren och Stadionchefen Erik Bergvall. När planerna på ett återetablerande av museet tog konkret form återupptogs kontakten och museet fann erbjudandet mycket intressant. Det innehöll mestadels trycksaker, intressanta böcker och programblad samt diverse plaketter och märken.

Längst ned i en av kartongerna låg en större grön pärm märkt "Diplom från olika simsällskap 1826–1927". I pärmen fanns 54 olika diplom eller promoveringar, mestadels från Stockholms simsällskap. Det äldsta visade sig vara från 1828 och inte 1826 som framgår av omslaget. Snart nog förstod vi att detta var en unik samling originaldokument som måste behandlas med största varsamhet.

Den äldsta simföreningen i landet är Upsala simsällskap från 1796, därefter tillkom Linköpings allmänna simsällskap 1824 och som tredje förening stiftades Stockholms simsällskap den 26 augusti 1827 av professorn i historia Anders Fryxell.

Föreningarnas syften var att främja simkonsten på olika sätt genom simundervisning och uppvisningar. För att visa att man hade kunskap om simkonsten genomfördes s.k. simpromoveringar. Grundaren av Upsala simsällskap, Jöns Svanberg (1771–1851) tog även initiativ till att genomföra

simprov. Från 1817 började man med allroundprov och Jöns Svanberg satte upp en lista på vad som skulle utföras för att ernå magistervärdighet.

Det oss veterligen äldsta bevarade diplommet där även de olika proven tillkännages fanns i gåvan till Riksidrottsmuseet. Det är utfärdat av den 6 september 1845 och har följande lydelse:

Stockholms simsällskap gör härmedelst bekant att det vid sin nittonde årshögtid för berömlig skicklighet i simning tilldelat Frans Flory den större belöningen en ek-löfskrans; och förväntar sällskapet att detta vädermäle af aktning tillika skall erinra om förbindelsen, att efter yttersta förmåga söka förkofra sig uti den särdeles välgörande simkonsten".

Diplomet är undertecknat av självaste Jöns Svanberg i egenskap av promotor. På sidan två framgår vad Frans Flory genomfört får att erhålla diplommet: Sträcksim 1 072 famnar (knappt 2 000 meter), dito med kläder 750 famnar (drygt 1 300 meter), ryggsim 984 famnar (drygt 1 750 meter), flytning 254 famnar (drygt 450 meter), vattentrampning 236 famnar (drygt 400 meter), dykning på längd 20 famnar (drygt 35 meter), dito på djupet 5 gånger, kullerbyttor 3 fram, 4 tillbaka, av- och påklädning 3 gånger av, 2 gånger på, föra en tegelsten ovan vattnet 20 famnar (drygt 35 meter). Han hade dock inte lyckats bärga någon person eller utföra några vackra hopp.

Det högsta betyget som utdelades vid promoveringarna var "utmärkta framsteg i simning". Att Frans Flory fick nöja sig med "berömlig skicklighet i simning" kan möjligtvis ha att göra med att han inte lyckades med att "berga en person" och inte heller utförde "några vackra hopp".

Det förefaller ha varit ganska krävande prov. Att simma 1 300 meter med kläder är ingen barnlek. Och att föra en tegelsten ovan huvud 35 meter bör ha gett en hel del mjölksyra. Betänk att stenen skulle väga 20 skålpund, vilket motsvarar cirka 13 kilo! Men mest förbryllande för undertecknad vid författande av föreliggande text var hur man kan flyta 450 meter utan att simma. Flöt man i någon del med strömt vatten eller rörde man lite lätt med händerna, och hur skilde det sig i förekommande fall från ryggsim? I *Illustrerad idrottsbok* från 1887 framställs flytning som just flytning och ryggsim som – ryggsim. Inte heller i den lilla skriften *Simkonsten* från 1842 står det något om att, eller i förekommande fall hur, man förflyttar sig när man flyter i vattnet. Efter idogt letande, och med god hjälp av en kollega på museet, fann vi svaret i *Allhems sportlexikon*. Under rubriken "Flytning" står att läsa:

Rörlig flytning kan utföras antingen m. huvudet eller fötterna före. Vid flytning m. huvudet före föres händerna i små vrickande rörelser, så att fingerspetsarna beskriva åttor. Vid flytning m. fötterna före utföres roende rörelser m. händerna från kroppens sidor och utåt.

I *Nordisk familjeboks sportlexikon* framhålls vidare, under rubriken simpromoveringar, att sedan 1829 skulle "flytning (ske både) bakåt och framåt".

Och så var den gåtan löst. Det förtar dock inte faktum, att det måste ha varit tämligen mödosamt att förflytta sig 450 meter medelst "små vrickande rörelser" med fingerspetsarna.